

PRÁVNICKÁ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY

Katedra trestního práva

Krajní nouze jako okolnost vylučující protiprávnost

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2006

Romana Kalinová

PRÁVNICKÁ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY

Katedra trestního práva

Krajní nouze jako okolnost vylučující protiprávnost

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2006

Romana Kalinová

PRÁVNICKÁ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY

KATEDRA TRESTNÍHO PRÁVA

Krajní nouze jako okolnost vylučující protiprávnost

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Romana Kalinová

2006

Prohlašuji tímto, že jsem bakalářskou práci na téma Krajní nouze jako okolnost vylučující protiprávnost zpracovala sama, toliko s využitím pramenů v práci uvedených.

Obsah:

1. ÚVOD	4
2. PODMÍNKY A MEZE KRAJNÍ NOUZE	6
2.1. <u>Obecně</u>	6
2.2. <u>Podmínky vzniku situace krajní nouze</u>	8
2.2.1. <i>Nebezpečí</i>	8
2.2.1.1. <i>Reálnost nebezpečí</i>	10
2.2.1.2. <i>Nebezpečí přímo hrozící</i>	11
2.2.2. <i>Ohrožení zájmů chráněných trestním zákonem</i>	12
2.2.3. <i>Jednání v krajní nouzi</i>	13
2.2.3.1. <i>Subsidiarita jednání v krajní nouzi</i>	13
2.2.3.2. <i>Zásada proporcionality (úměrnosti) následků</i>	14
2.2.4. <i>Neexistence povinnosti nebezpečí snášet</i>	18
2.3. <u>Překročení mezí krajní nouze (exces)</u>	19
2.3.1. <i>Obecné podmínky</i>	19
2.3.2. <i>Právní kvalifikace činů spáchaných při překročení mezí krajní nouze</i>	21
2.3.3. <i>Právní důsledky překročení mezí krajní nouze</i>	23
3. KRAJNÍ NOUZE V NĚMECKÉM TRESTNÍM PRÁVU	25
3.1. <u>Ospravedlňující stav nouze</u> (<i>Rechtfertigender Notstand</i>)	25
3.2. <u>Omluvitelný stav nouze</u> (<i>Entschuldigender Notstand</i>)	26
3.3. <u>Srovnání s českou právní úpravou</u>	28
4. ZÁVĚR	31
RESÜMEE	31
SEZNAM LITERATURY	33

1. Úvodem

Krajní nouze je vedle nutné obrany jednou z nejvýznamnějších složek institutu nazývaného se okolnosti vylučující protiprávnost, neboť od něj se odvíjí problematika základní právní otázky, a to otázky trestní odpovědnosti, především však základy trestní odpovědnosti.¹⁾

Doposud je u nás s okolnostmi vylučujícími protiprávnost spjato formálně materiální pojetí trestného činu, což znamená, že ačkoliv jednání naplňuje všechny znaky skutkové podstaty trestného činu (*formální znak*), o trestný čin nepůjde, neboť mu schází obligatorní (*materiální*) znak, a tím je společenská nebezpečnost. Jinými slovy, okolnosti vylučující protiprávnost, jsou dle teorie trestního práva některé okolnosti, které pro pachatele činu, jež by byl za jiných okolností považován za pachatele trestného činu, mají ospravedlňující účinek, neboť tu postrádáme *protiprávnost*²⁾ a společenskou *nebezpečnost*.

Hovoříme-li o trestném činu a o podmínkách, které musejí být splněny proto, aby byl čin považován za trestný: nedovolenost, protiprávnost, měli bychom si uvědomit, že čin, který je sice právem nedovolený, nemusí být nutně trestný. V mnoha případech se bude jednat toliko o přešupek nebo jiný správní delikt, v neposlední řadě může dojít k potrestání takového činu občanskoprávní sankcí. Proto také, aby byl nedovolený čin činem trestným, musí kromě dalších obligatorních znaků vykazovat i vyšší stupeň společenské nebezpečnosti pro společnost (§ 3 odst. 2 TZ).

Instituty jakými jsou v současnosti nutná obrana a krajní nouze se zabývali lidé již dříve. Především to byli antičtí filozofové a politici, kteří řešili otázky vlivu obrany a nouze na rozvíjející se společnost, neboť okolnosti vylučující protiprávnost nahrazovaly dříve, před vznikem státní moci, funkci ochrannou. Postupně, s rozvojem a upevňováním státní moci, se omezovaly svévolně

¹⁾ Vokoun, R., Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 11.

²⁾ Srov. např. Jelínek, Jiří a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, 1. vyd., Praha: Linde, 2004, str. 132.

používané prostředky obrany a nouze. Bylo tomu tak proto, že rozvinutá a centralizovaná státní moc již mohla poskytnout sama ochranu zájmům společnosti i jednotlivcům.³⁾

Problematicke okolností vylučujících protiprávnost je i v dnešní době věnována velká pozornost, a to nejenom ze strany odborné veřejnosti. Ačkoliv jsou zahrnovány do okolností vylučujících protiprávnost i jiné, neméně významné druhy okolností vylučujících protiprávnost, ať už to jsou trestním zákonem upravené⁴⁾ druhy nebo druhy existující mimo něj⁵⁾ (U těchto případů se vychází z použití analogie ve prospěch pachatele, což je v trestním právu hmotném dovoleno), tak nejsledovanější stále zůstává nutná obrana, resp. právo na nutnou obranu.

Krajní nouze a ostatní druhy okolností vylučujících protiprávnost jsou odborníky, buď opomíjeny, anebo je jim věnován jen malý zájem. Občanům – laikům zůstává brána poznání práva krajní nouze a ostatních institutů okolností vylučujících protiprávnost uzavřena. Přitom je tak důležité vědět, jak se zachovat v situaci, kdy dojde k útoku nebo hrozí-li zákonem chráněným zájmům nebezpečí, a jak takovému útoku a nebezpečí čelit, neboť uplatňování práva na nutnou obranu a krajní nouzi přispívá k posilování právního státu.

Cílem mé práce je popsat a objasnit institut krajní nouze, podmínky jejího vzniku, meze a následky překročení těchto mezí (tzv. exces).

Čtvrtá a předposlední kapitola se snaží o přiblížení institutu krajní nouze v německém trestním právu, o jeho rozbor a srovnání s českou trestně právní úpravou.

Pátou kapitolou je závěr, jež obsahuje zhodnocení poznatků a skutečností získaných pro vznik této práce.

³⁾ Vokoun, R, Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 11.

⁴⁾ Srov. §13 Nutná obrana, §14 Krajní nouze, §15 Oprávněné použití zbraně zák. č. 140/1961 Sb. v platném znění.

⁵⁾ Srov. Svolení poškozeného, plnění jiných práv a povinností, přípustné riziko ve výrobě a výzkumu - Jelínek, Jiří a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, 1. vyd., Praha: Linde, 2004, str.254-261; Novotný, O., Dolenský, a., Jelínek, J., Vanduchová, M., Trestní právo hmotné, I. Obecná část. 3. přepracované vydání, Praha: Codex, 1997, str. 146-150.

2. Podmínky a meze krajní nouze (§ 14 TZ)

2.1. Obecně

Krajní nouze je stanovena v ustanovení § 14 platného *trestního zákona* č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů a norem takto:

„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil“⁶⁾

Z komentáře tohoto ustanovení se dozvíme, že krajní nouze je stav, kdy dochází ke střetu dvou zákonem chráněných zájmů společnosti při ochraně různých společenských vztahů, kdy je třeba dát přednost ochraně jednoho, na úkor zájmu druhého. Jinými slovy, jednu povinnost lze splnit toliko porušením druhé.⁷⁾ (Např. *Řidič motorového vozidla řídí v podnapilém stavu, aby zajistil lékařskou pomoc pro účastníka nehody, jelikož nemůže využít tísňové linky, neboť v blízkosti není žádná telefonní budka a on má zrovna vybitý mobil.*)⁸⁾

Ze samotného ustanovení vyplývá, a z okolností vylučujících protiprávnost vůbec, viz 1. kapitola, že jednání v krajní nouzi vylučuje protiprávnost a tedy i společenskou nebezpečnost. To znamená, že pokud takové jednání splňuje všechny podmínky krajní nouze, nemůže být posuzováno ani jako přestupek.

Hovoříme-li o účelu krajní nouze, musí nás v první řadě napadnout ochrana společenských zájmů. Krajní nouze umožňuje každému občanovi chránit nejenom zájmy vlastní, ale i zájmy jiných osob, zájmy státu, hrozí-li nebezpečí jejich poruchy. Nelze-li poruchu odvrátit jinak, i poruchou jiného takového zájmu.

⁶⁾ Zákon č. 140/1960 Sb., *trestní zákon*, v platném znění.

⁷⁾ Šámal, P., Purý, F., Rizman, S., *Trestní zákon. Komentář. I. díl, 6. doplněné a přepracované vydání.* Praha: C. H. Beck, 2004.

⁸⁾ R 19/1968-III. Šámal, P., Purý, F., Rizman, S., *Trestní zákon. Komentář. I. díl, 6. doplněné a přepracované vydání.* Praha: C. H. Beck, 2004, str. 135.

Z uvedeného vyplývá, že se jedná o střet právem chráněných zájmů, přičemž je privilegován ten, který jedná v krajní nouzi. Je tomu tak proto, že mnohdy může dojít k obrovským škodám.

Právo nikoliv povinnost jednat v krajní nouzi připadá každému občanovi a může být namířeno proti komukoli, nepřipustné však je použít nutnou obranu anebo krajní nouzi proti tomu, kdo sám jedná v krajní nouzi. Řešení, že se stanoví povinnost pro každého, aby jednal v situaci ohrožení je nemyslitelné. Záleží totiž na subjektivních vlastnostech každého jednoho, zda je sto se správně rozhodnout a zachovat⁹⁾

Existuje ovšem zvláštní kategorie osob, jež se svým pracovním zařazením vymyká běžným občanům. Jsou to například policisté, hasiči, záchranáři apod. Těmto osobám je zákonem anebo zvláštními služebními předpisy ukládána povinnost čelit hrozícímu nebezpečí. Nesplněním jim dané povinnosti, se vystavují nebezpečí služebního postihu, popřípadě postihu dle § 158 písm. c) trestního zákona postihu.

V následující části se budu věnovat podmínkám vzniku situace krajní nouze a podmínkám určujícím jednání v krajní nouzi. Toto členění umožňuje lepší a snazší orientaci.¹⁰⁾

K prvnímu pojmu se vztahují takové okolnosti a podmínky, jejichž splněním se jednání stává jednáním v krajní nouzi, a naopak, při nesplnění těchto podmínek jednání v krajní nouzi nepřipadá v úvahu. K této podmínce se vztahuje i reálná existence hrozícího nebezpečí.

K druhému pojmu řadíme podmínky vztahující se k osobě jednající v krajní nouzi, ke způsobu jeho jednání. Více prozrazuje sám název, který bývá často používán pro označení těchto podmínek, a to „překročení mezi krajní nouze“.

⁹⁾ Kuchta, J., Nutná obrana. I. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, str. 72.

¹⁰⁾ Kuchta, J., Nutná obrana. I. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, str. 72.

2.2. Podmínky vzniku situace krajní nouze

2.2.1. Nebezpečí

Nebezpečí je podmínka vytvářející stav krajní nouze, při kterém hrozí porucha zájmu chráněného trestním zákonem. Nebezpečí může mít mnoho podob a příčin. Pod tento pojem pak řadíme přírodní síly (např. požáry, povodně, zemětřesení), útoky zvířete (není-li poštváno), působení strojů, mechanismů (člověkem nevyvolaným a nezaviněným), dále fyziologické a biologické procesy člověka¹¹⁾ (např. zima, hlad¹²⁾) aj. Pro tuto skupinu, pro případy výše uvedené, je charakteristické, že jejich původcem není člověk, a vnikají nezávisle na jeho vůli.

Další skupinu tvoří případy, kdy nebezpečí vyvolal určitý člověk, ať už jednáním (komisivní jednání) nebo opomenutím (omisivní jednání), jednáním v souladu s právem¹³⁾, či protiprávním. Nebezpečná lidská jednání, jež nelze z různých důvodů považovat za jednání podle § 13 trestního zákona, o nutné obraně. Jinými slovy, člověku, který nebezpečí přivodil, nebude bráněno v jeho nebezpečnému jednání, ale pozornost se bude upírat k zabránění následků jeho jednání.¹⁴⁾

Dále může jít i o případy, kdy nebezpečí vyvolal konkrétní člověk, ale jednání „odvracejícího“ působí újmu jiným osobám.¹⁵⁾

¹¹⁾ Vokoun, R, Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 27.

¹²⁾ Srov. R 4532/1932. Šámal, P, Purý, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str. 135.

¹³⁾ Srov. Šámal, P, Purý, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I.. díl, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str.133 vysvětlivka č. 6.

¹⁴⁾ Vokoun, R, Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 27.

¹⁵⁾ Vokoun, R, Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 27.

Poslední a významnou skupinu zastupují případy, kdy zdroj nebezpečí pochází od osob nepřičetných, dětí anebo od osob jednajících bez požadovaného zavinění, zejména ve skutkovém omylu.¹⁶⁾

Problematika útoku osoby nepřičetné, dítěte nebo osoby jednající ve skutkovém omylu byla dříve posuzována dle ustanovení o krajní nouzi s tím, že bylo požadováno, aby byla splněna podmínka subsidiarity, tzn. že se nedalo toto hrozící nebezpečí odvrátit jinak. U těchto případů se zmínil požadavek úměrnosti krajní nouze (proporcionality) v tom smyslu, že šlo beztretně odvracet i hrozící škodu způsobením škody téže závažnosti, jako byla ta, která hrozila (lze tedy choromyslného k záchraně vlastního života i zabít).¹⁷⁾

Vhodnějším řešením je posuzování takového útoku podle ustanovení o nutné obraně, neboť nelze tvrdit, že takové útoky nejsou tolik nebezpečné jako ty, jež pocházejí od osoby trestně odpovědné, naopak (např. útoky nepřičetného jednajícího v amoku). Dalším argumentem pro použití ustanovení o nutné obraně je fakt, že *„Nutná obrana směřuje proti útoku, který je objektivně společensky nebezpečný, protiprávní, a nemusí být vždy trestným činem. Útok musí splňovat jen požadavek, že útočí na zájem chráněný trestním zákonem. Proto je nutná obrana přípustná i proti útoku osoby nepřičetné, dítěte nebo osoby jednající ve skutkovém omylu na straně útočnicka.“*¹⁸⁾ Pro podporu tohoto argumentu – použití ustanovení o nutné obraně, hovoří i nepřiměřený požadavek na osobu odvracející útok, jež dovoluje, aby způsobená škoda byla toliko téže závažnosti než ta, která hrozila. Nebere přitom v potaz psychický tlak na obránce a rychlost, s jakou se musí v krizové situaci rozhodnout a reagovat.

¹⁶⁾ Vokoun, R, Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 27.

¹⁷⁾ K problematice útoku osoby nepřičetné, dítěte nebo osoby jednající ve skutkovém omylu srov. vysvětlivku č. 7 k § 13 Šámal, P, Purý, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str.121.

¹⁸⁾ Kuchta, J., Nutná obrana. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, str. 132.

2.2.1.1. *Reálnost nebezpečí*

Česká právní teorie uvádí, že nebezpečí nemusí být reálné. Zmiňuje se o tzv. *domnělém nebezpečí*, tedy nebezpečí, které existuje pouze v představě osoby, která jej odvrací, nebo nebezpečí, jež nedosahuje předpokládané intenzity (tzv. *putativní krajní nouze*).¹⁹⁾

Proti tomuto tvrzení se staví doc. Kuchta a právní praxe, jež řeší otázky domnělé neboli putativní krajní nouze.

Hlavní tezí je samotná existence nebezpečí. Podle jejich názoru, aby mohl vzniknout stav krajní nouze, je třeba nebezpečí, které přímo hrozí nebo trvá v čase i prostoru, nikoli jen v představě osoby, která jej odvrací, nebo půjde o nebezpečí, které nedosahuje patřičné intenzity. Jinými slovy, pokud nebezpečí není skutečné, nemůže tak existovat ohrožení trestním zákonem chráněných zájmů, a potom ani nevznikne právo jednat v krajní nouzi. Z uvedeného plyne, že odstraňování domnělého nebezpečí, při němž dochází k porušování zájmů jiných osob je samotné společensky nebezpečné a tudíž i nežádoucí.

Pro případy jednání v putativní neboli domnělé krajní nouzi používá praxe obecně uznávané řešení.

V následujícím případě se použijí obecné zásady o skutkovém omylu, a to o pozitivním skutkovém omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost (ten má stejný dopad jako u hodnocení negativního omylu o znacích skutkové podstaty trestného činu). Jde o případ, kdy se jednající osoba domnívá, že nebezpečí skutečně existuje a hrozí. Tato osoba nebude odpovědná z důvodu, že by jednala v krajní nouzi, ale jak už bylo uvedeno, použijí se obecná pravidla o omylech, tudíž je vyloučeno zavinění ve formě úmyslu (jak přímého tak nepřímého) tak i vědomé nedbalosti.²⁰⁾

Praxe sleduje i to, zda se jednající v omyl hodnocení reálnosti nebezpečí přivedl vlastní vinou, jinými slovy nevěděl, že o nebezpečí nejde, ač podle okolností a

¹⁹⁾ Šámal, P., Purý, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str.133.

²⁰⁾ Kuchta, J., Nutná obrana. I. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, str. 132.

osobním poměrům vědět měl a mohl. Tento případ by mohl být posuzován jako zavinění ve formě nevědomé nedbalosti, a jednatel by hrozilo odsouzení za nedbalostní trestný čin.

Nedostatek zavinění, jakožto obligatorního znaku skutkové podstaty zbavuje osobu trestní odpovědnosti. Tzn. není-li možné dovést ani nevědomou nedbalost, není možné uplatnit u takové osoby ani trestní odpovědnost.

2.2.1.2. Nebezpečí přímo hrozící

Kritériem pro splnění podmínky přímo nebo bezprostředně hrozícího nebezpečí v případě krajní nouze je časový okamžik. O krajní nouzi nepůjde, jestliže nebezpečí již pominulo nebo hrozí teprve v budoucnu, avšak nikoli v bezprostřední budoucnosti. Za přímo hrozící nebezpečí je třeba považovat takový stav, při němž vývoj událostí rychle směřuje k poruše, přestože je tento vývoj přerušen a nepokračuje, ale jsou splněny takřka všechny podmínky, jichž je zapotřebí k tomu, aby hrozící porucha nastala, přičemž bude k dovršení zbývajících podmínky či podmínek stačit pravděpodobná náhoda. Použití krajní nouze je opodstatněné (např. úder blesku natolik vážně poškodil dvoustletý chráněný dub v zámeckém parku, že je nutné ho porazit, neboť hrozí přímé nebezpečí, že se zřítí některá z bleskem zasáhnutých větví, či dokonce strom celý, a způsobí tak škody nejenom na majetku, ale i na zdraví nebo dokonce na životě).

Časový okamžik zániku stavu krajní nouze lze analogicky vyložit obdobně jako u teorií i praxí přijatého názoru o zániku situace nutné obrany, a to že útok končí ne dokonáním, nýbrž až dokončením trestného činu. Například si vezměme vloupání. Pachatel vnikl do bytu, kde byl přistižen. V tento okamžik lze proti němu užít jak nutné obrany tak i krajní nouze. Rozdíl je následující. Jestliže je pachatel již na odchodu společně s ukradenými věcmi (útok skončil v okamžiku, kdy si pachatel vytvořil příležitost s věcí nakládat bez zasahování napadeného), nelze již jednat v nutné obraně, nicméně jednání vůči němu v krajní nouzi

oprávněné je, neboť nebezpečí chráněnému zájmu stále hrozí, tudíž stav krajní nouze nadále trvá.²¹⁾

2.2.3. *Ohrožení zájmů chráněných trestním zákonem*

V ustanovení § 1 trestního zákona jsou v obecné rovině uvedeny nejdůležitější právní statky, jež jsou chráněny trestním zákonem před trestnými činy. Jedná se především o zájem společnosti, ústavní zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob. Může jít o odvracení nebezpečí ohrožujícího zájmy, jak společnosti a státu, tak jednotlivce (např. ohrožení života, zdraví, svobody, majetku, cti nebo důstojnosti apod.) V úvahu přichází i jednání v krajní nouzi k ochraně nikoli jen zájmů vlastních, ale i zájmů kohokoli jiného, tzv. pomoc v krajní nouzi.

Komentář uvádí, že k činu v krajní nouzi je oprávněn zásadně každý, avšak proti tomu, kdo sám jedná v krajní nouzi, není krajní nouze ani nutná obrana přípustná.²²⁾

Zapojení co nejširší veřejnosti do boje s protispolečenskou činností je posuzována jako společensky žádoucí, a v některých případech se hovoří i o jakési morální povinnosti každého občana vystoupit na ochranu zájmů třetích osob, nikoli jen svých vlastních.

Posuzování podmínek a mezí pomoci v krajní nouzi bude shodné, jako podmínky a meze jednání v krajní nouzi samotné, včetně hledisek rozhodujících o proporcionalitě krajní nouze.

Rozdíly nalézáme v konkrétním jednání osoby, která přistupuje k pomoci v krajní nouzi.

V prvním případě přistupuje osoba k pomoci v krajní nouzi pod menším psychickým tlakem, než sám ohrožený. Stav strachu, leknutí apod. zde nebude tak intenzivní, aby byl sto ovlivňovat její pozorovací a rozumové schopnosti.

²¹⁾ Kuchta, J., Nutná obrana. I. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, str. 125.

²²⁾ Šámal, P., Purý, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str. 133.

Opačným případem je např. jednání rodiče spěchající na pomoc své „ratolesti“. V dané situaci jedná tato osoba – rodič, pod extrémním psychickým tlakem, dítě si kolikrát hrozící nebezpečí ani neuvědomuje.

Může se zdát, že ten, jež přichází na pomoc v krajní nouzi, bude mít daleko lepší podmínky k tomu, aby správně zhodnotil povahu a závažnost hrozícího nebezpečí, ale ne vždy je tomu tak. Ku příkladu osoba přicházející na pomoc nezná všechny detaily o skutečné povaze hrozícího nebezpečí (např. může být zmýlena slovními či jinými projevy napadeného).

Závěrem můžeme říci, že je vždy třeba osobu vystupující na pomoc jinému v krajní nouzi (stejně tak i v nutné obraně) posuzovat z úhlu jejího vnímání o závažnosti hrozícího následku, brát v úvahu její psychický stav zapříčiněný nebezpečím, stejně tak je důležité to, zda osoba nejedná v omylu (o charakteru hrozícího nebezpečí), a je-li možno toto jednání kvalifikovat jako nedbalost.²³⁾

2.2.3. Jednání v krajní nouzi

2.2.3.1. Subsidiarita jednání v krajní nouzi

Subsidiarita jako podmínka krajní nouze je výslovně vyjádřena v ustanovení § 14 trestního zákona, a sice formulací: *“Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak.”* Naopak tuto podmínku zákon ve svém ustanovení o nutné obraně výslovně neřádá. Jinými slovy, není-li tato zásada vyjádřena v ustanovení § 13, pak pro nutnou obranu neplatí, a proto je možnost použití nutné obrany širší než u krajní nouze.

Komentář uvádí, že požadavek subsidiarity krajní nouze vychází z toho, že odvracení nebezpečí se často dotýká zájmů třetích osob, které na vzniku nebezpečí nemají žádné viny a o jehož způsobení se v žádném směru nepříčinily. Lze-li proto nebezpečí odvrátit jinak, bez ohrožení zájmů, je třeba tomuto řešení dát přednost. Proto ohrožený musí využít možnosti vyhnout se nebezpečí

²³⁾ Vokoun, R, Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 51.

například útekem.²⁴⁾ Je třeba ovšem brát v úvahu jen ty možnosti obviněného, kterými bylo možno nebezpečí odvrátit včas, tj. ještě před porušením zájmu chráněného trestním zákonem, kterému nebezpečí hrozilo. Při hodnocení podmínky subsidiarity je nutné přihlídnout k psychickému stavu toho, kdo jednal v krajní nouzi, nakořl mohl být hrozícím nebezpečím ovlivněn.

Existence krajní nouze je podmíněna hrozícím nebezpečím a jednáním osoby, jež se toto nebezpečí snaží odvrátit. Pro odvracejícího je s krajní nouzí kolikrát spojena řada variant způsobů odvracení nebezpečí. Ze zákona však jednoznačně vyplývá, že pokud mezi možnostmi existuje jedna, která nebezpečí odvrací bez způsobení škody, musí být tato možnost zvolena, ovšem pokud tato varianta neexistuje, jednající nemusí vybrat ten způsob, který přivodí nejmenší škodu, neboť ustanovení o krajní nouzi nevyžaduje, aby bylo zvoleno jednání se způsobením nejmenší škody ze všech. Je vyžadováno toliko splnění podmínky o škodě, a sice že škoda způsobená při odvracení nebezpečí musí být menší než ta, jež hrozila.

Jinými slovy, subsidiaritou krajní nouze se rozumí situace, kdy při odvracení nebezpečí, jež nelze odvrátit jiným způsobem, než způsobením škody, se použije takového jednání a takových prostředků, kdy v konečném důsledku je způsobena škoda menší než ta, která hrozila.

2.2.3.2. Zásada proporcionality (úměrnosti) následků

Ustanovení § 14 trestního zákona, o krajní nouzi obsahuje formulaci: „*Nejde o krajní nouzi, jestliže způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.*“ Tato formulace vyjadřuje podmínku proporcionality (úměrnosti) krajní nouze tak, že neporovnává způsobenou škodu, nýbrž hodnotí následek, jež způsobila osoba jednající v krajní nouzi s následkem,

²⁴⁾ Šámal, P., Purý, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str.134.

který hrozil.²⁵⁾ ²⁶⁾ Jinými slovy, srovnává se hodnota chráněného zájmu s intenzitou jeho ohrožení. Způsobený následek je zřejmě stejně závažný jako ten, který hrozil, jestliže je způsoben na zájmu, jež je stejně významný jako zájem, který osoba ve stavu krajní nouze bránila, přičemž má stejnou intenzitu jako hrozící následek, nebo je-li při dotčení rozdílných zájmů svou povahou a intenzitou srovnatelný s následkem, který hrozil.

Zásada proporcionality u krajní nouze je výrazem toho, že nelze připustit záchranu jednoho zájmu obětováním rovnocenného zájmu jiného, neboť to by nezbavovalo čin povahy nebezpečné pro společnost. Jde o princip morálky. Jak uvádí Komentář, je nepřijatelné jednání pachatele, který zachraňuje vlastní život tím, že usmrtí jiného. Jednajícímu nesmí být tedy zcela zřejmé, že takový následek způsobí. Naopak, obětuje-li pachatel jeden život, aby tím zachránil životů více, je podmínka proporcionality splněna.²⁷⁾ V podstatě to znamená, že je závažnější ten následek v případě, dotýká-li se stejně významného zájmu a má větší intenzitu než hrozící následek, nebo se dotýká zájmu významnějšího a v porovnání s hrozícím následkem, včetně zvážení rozdílnosti dotčených zájmů, má alespoň rovnocenný význam (např. nepatrné ublížení na zdraví, kterým se odvrací nebezpečí značné škody nebo škody velkého rozsahu na majetku, může být následkem méně závažným, než který hrozil, a to i přesto, že jinak zdraví člověka má vyšší hodnotu než zájem na ochranu majetku).²⁸⁾ Kdy jde o následek stejně závažný nebo závažnější, je třeba rozhodnout v každém jednotlivém případě v souvislosti se všemi okolnostmi.²⁹⁾

Na význam zájmu chráněného a obětovaného nazíráme ze dvou rovin.

²⁵⁾ Šámal, P, Purý, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl, 5. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, str.126.

²⁶⁾ Vokoun, R, Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 34-35.

²⁷⁾ Srov. (R 20/1982) Šámal, P, Purý, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl, 5. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, str.128

²⁸⁾ Šámal, P, Purý, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str.134.

²⁹⁾ Jelínek, J. a kol., Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 1. vydání, Praha: Linde, 2005, str. 243.

První bere v potaz typ zájmu, druhý zase zastává konkrétní zájem dotčeného tou kterou situací, neboť hodnota jedné a téže věci, či statku je proměnlivá dle situace a okolností stavu nouze (nebezpečí).

Pořadí významu chráněných zájmů (právních hodnot) není vždy jednoznačné. Pomůckou je trestní zákon a jeho odstupňování podle druhového objektu trestného činu. Život a zdraví mají, po zájmu na ochranu společenského a ústavního zřízení, územní celistvosti a jeho obranyschopnosti, zpravidla vyšší význam, než majetek, rovněž svoboda má vyšší význam, než čest.

Další pomůckou při střetu dvou druhů zájmů nabízí zákonodárce. Ten vyjadřuje stupnici hodnot pomocí systematického uspořádání zvláštní části trestního zákona právě podle druhových objektů.

Z výše uvedeného vyplývá, že nejvýznamnějším zájmem je zájem na ochraně života. Avšak u zájmu na ochraně zdraví není vše zcela tak jednoznačné (viz pozn. 23), jelikož se musí brát v potaz i intenzita jeho ohrožení. U individuálních zájmů lze jen těžko vyklíčovovat obecné pravidlo pro posuzování jejich významnosti.

Z výše uvedeného lze dovodit, že zásada proporcionality krajní nouze je spolehlivá toliko, co se hmotné škody týče. Vše, co se dotýká hodnot jako jsou život a zdraví, zde jako měřitelná hodnota selhává. (Těžko se může srovnávat škoda vzniklá ublížením na zdraví – lehké, těžké, smrt, anebo na různém počtu lidí).

Stále zůstává otázka, z jakého pohledu posuzovat proporcionalitu krajní nouze.

Na splnění této podmínky existuje řada názorů.³⁰⁾

1. Objektivní hledisko

Objektivní hledisko v hodnocení skutečnosti je oproštěno o lidské nazírání (subjektivní složku), tzn. mělo by existovat nezávisle na vůli a vědomí člověka.

³⁰⁾ Vokoun, R, Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 35-43.

Posuzování proporcionality krajní nouze, resp. následků, bývá často kritizováno, neboť samotné hodnocení následků v situaci krajní nouze je ryze činností subjektivní (např. výpověď poškozeného či obviněného).

Připomeňme fakt, že jednající osoba nemá možnost v případě nebezpečí vyhodnocovat situaci ze všech hledisek, jelikož je v psychickém tlaku a časové tísní. Musí jednat rozhodně a rychle. Pokud bychom použili toto hledisko, tak již předem znevýhodňujeme jednající osobu, neboť je zřejmé, že taková osoba nebude sama nikdy sto objektivního posouzení rozhodných skutečností.

2. Hledisko z pozice představ průměrného občana

Jde o hodnocení proporcionality nebezpečí z pohledu průměrného občana s průměrnými schopnostmi pozorovacími a rozumovými.

Nevýhodou tohoto hlediska je, že nelze vymezit průměrný úsudek každého jednoho jedince (model, který by platil bez výjimky), neboť každý jedinec je osobnost zcela jedinečná, neopakovatelná, s různými vlastnostmi a schopnostmi. Jinými slovy, každý se v případě nebezpečí zachová jinak, jinak rozpozná a posoudí nebezpečí, následek svého jednání.

3. Hledisko subjektivní a objektivní

Toto hledisko je spojením hlediska objektivního a subjektivního. Avšak i toto hledisko má svá negativa, jak tomu je u objektivního nazírání na proporcionalitu krajní nouze. Již předem znevýhodňuje jednající osobu, neboť na ni klade nárok, který nemůže splnit, a to že se od jednajícího očekává objektivní zhodnocení nebezpečí a následku, i když přihlíží k jeho psychickému rozrušení. (Je zřejmé, že objektivního hodnocení nebude daná osoba v dané situaci schopna).

4. Hledisko subjektivní

Subjektivní hledisko se nejvíce ze všech výše zmíněných hledisek přibližuje úsudku konkrétní jednající osoby, která v dané situaci a podle svých představ posuzovala a hodnotila nebezpečí a následky svého jednání. Přihlíží ke skutečnosti, že jednající osoba se nalézá ve zvláštním psychickém stavu, vyvolaném nebezpečím. Bere v potaz i to, že každá osoba má různé pozorovací a rozumové vlastnosti a schopnosti, dále pak zohledňuje vnější podněty, jež působí

na každého jedince zcela odlišným způsobem. Zároveň se zbavuje konstrukce striktního objektivního hodnocení.

Žádná koncepce však není dokonalá. Používáním toliko subjektivního hodnocení proporcionality krajní nouze by znamenalo mnohem větší riziko ke zneužití. Záleželo by totiž pouze na tvrzení jednajícího, který by své představy o závažnosti hrozícího následku mohl náležitě přizpůsobit.

Závěrem lze shrnout, že proporcionalitu krajní nouze je třeba posuzovat podle úsudku jednající osoby o závažnosti hrozícího následku, odůvodněného konkrétními okolnostmi daného případu.³¹⁾

2.2.4. Neexistence povinnosti nebezpečí snášet

O krajní nouzi nejde, jestliže ten, komu nebezpečí hrozí, je povinen je snášet. Z tohoto hlediska není rozhodující, zda je povinen nebezpečí snášet ten, kdo je odvrací, nýbrž zda je povinen toto nebezpečí snášet ten, komu hrozí. Nešlo by tedy o krajní nouzi nejen tam, kde by toto nebezpečí odvracel sám ten, kdo byl povinen ho snášet, ale ani tam, kde by takové nebezpečí odvracela osoba od něj rozdílná. Tzn. že pomoc v krajní nouzi zde není přípustná.³²⁾

Komentář uvádí za příklad lékaře v nemocnici, vojáky ve válce, záchranáře apod. Avšak ani u těchto zmíněných příkladů, u ohrožené osoby, jež je povinna nebezpečí snášet, chápat tuto povinnost absolutně a bezvýjimečně. Rozhodující bude vždy to, zda a do jaké míry bylo jednání takové osoby způsobilé hrozící nebezpečí odvrátit. V okamžiku, kdy se nenabízí možnost odvrátit škodu tak, aby následek byl přiměřený této škodě, není důvod k tomu, aby byla krajní nouze vyloučena. Tak např. voják, pyrotechnik apod. V případě vojáka, ten nesmí opustit své stanoviště při útoku nepřítele. Jestliže by byl útok natolik silný, že by byl jakýkoli odpor zcela zbytečný, nemůže být voják, který opustil své

³¹⁾ Vokoun, R, Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 50.

³²⁾ Šámal, P, Purý, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str.134.

stanoviště, a tím pádem neuposlechl rozkaz, potrestán. V dalším případě, v případě pyrotechnika, jež je zaúkolován zneškodnit časovanou bombu a který svůj úkol (povinnost) odmítne splnit, ať už pro nedostatek času, výstroje apod. nemůže být trestán.

Z obou těchto příkladů vyplývá, že je třeba se řídit tím, zda hrozilo nebezpečí na životě či na zdraví, a trestné jednání pachatele mělo omisivní (nekonání) charakter.

2.3. Překročení mezí krajní nouze (exces)

2.3.1. Obecné podmínky

Meze jsou všeobecně stanoveny proto, aby bylo možné jednání člověka nějakým způsobem korigovat, a v případě krajní nouze, aby i samotní občané měli právní jistotu, pokud budou jednat v těchto daných mezích. Jinými slovy, právní řád dává občanům možnost jednat v krajní nouzi, avšak stanoví i mantinely (podmínky) tohoto dovoleného jednání. Při dodržení těchto podmínek nebude občan volán k trestní ani jiné odpovědnosti, neboť jeho jednání bude shledáno jako společensky prospěšné a ne jako protiprávní. Opak nastane tehdy, jestliže nebudou splněny podmínky a meze krajní nouze. Takové jednání může být společensky nebezpečné a občan může být za toto právně odpovědným.

O vybočení z krajní nouze (exces) jde tehdy, jestliže:

- a) způsobený následek byl zřejmě stejně závažný, než který hrozil,
- b) jednání bylo provedeno v době, kdy nebezpečí přímo nehrozilo, tedy došlo k němu předtím nebo potom,
- c) nebezpečí bylo možno odvrátit jinak, a to bez následků nebo alespoň s méně závažnými následky,
- d) byla tu povinnost nebezpečí snášet.³³⁾

³³⁾ Šámal, P., Purý, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str.135.

Spáchání trestného činu při odvracení útoku nebo jiného nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky krajní nouze, je polehčující okolností podle ustanovení § 33 písm. f) trestního zákona.

Vybočení z mezí krajní nouze bývá vymezováno zcela jednoznačně. Jde o ty případy, kde nebyly jakýmkoliv způsobem splněny všechny podmínky krajní nouze (např. nebezpečí nehrozí přímo, následek je závažnější apod.). Jiný případ nastane tehdy, jestliže nebezpečí v realitě neexistuje. Literatura tyto případy označuje jako domnělá (putativní) krajní nouze. (Nejde o čin spáchaný při odvracení nebezpečí, neboť neexistuje-li nebezpečí, nemůže se jednat v krajní nouzi. Vznik a existence nebezpečí je podmínkou jednání v krajní nouzi.)

Krajní nouze dosud neodlišuje podmínky, které zakládají možnost jednání v krajní nouzi a meze (podmínky) jednání ve stavu krajní nouze, jak je tomu v případě nutné obrany. Tato skutečnost možná souvisí s ustanovením § 33 písm. f) trestního zákona, který se týká polehčujících okolností souvisejících s případem odvracení nebezpečí. (*„Při výměře trestu se jako k polehčujícím okolnostem přihlédne zejména k tomu, že pachatel spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze.“*) Toto ustanovení kryje v podstatě všechny případy nesplnění jakýchkoliv podmínek krajní nouze, s výjimkou reálnosti nebezpečí a putativní krajní nouze (viz výše).

Na rozdíl od krajní nouze nutná obrana odlišuje podmínky charakterizující stav nutné obrany, při jejichž splnění lze teprve v nutné obraně jednat, a podmínek vlastního dovoleného jednání v nutné obraně. V případě nutné obrany platí, nejsou-li splněny podmínky vytvářející stav nutné obrany, nevzniká vůbec právo v nutné obraně jednat, naproti tomu tam, kde při splnění podmínek situace nutné obrany jednající osoba nedodrží podmínky dovoleného jednání, tímto nijak nevyklučuje ani neodstraňuje ty podmínky, které jí jednat umožňují. Tzn. že podmínky konstituující stav nutné obrany existují nezávisle na tom, jakým způsobem si osoba v obraně počíná.³⁴⁾

³⁴⁾ Kuchta, J., Nutná obrana. I. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, str. 165.

Vyjdeme-li z úvah o nutné obraně, můžeme u krajní nouze rozlišit podmínky, při jejichž naplnění vzniká stav krajní nouze a podmínky jednání ve stavu krajní nouze. Za podmínky, při jejichž naplnění vzniká stav krajní nouze, je třeba považovat ty, při jejichž splnění vzniká právo jednat v krajní nouzi. Při jejich zániku toto právo jednat v krajní nouzi zaniká. Těmito podmínkami jsou nebezpečí, reálnost tohoto nebezpečí a jeho bezprostřednost.

2.3.2. Právní kvalifikace činů spáchaných při překročení mezí krajní nouze

Překročením mezí krajní nouze se stává takové jednání zásadně již pro společnost nebezpečné a splňuje znak trestnosti, resp. protiprávnosti. Je hodnoceno jako trestný čin nebo přestupek, a pachatel bude stíhán podle toho, jaká skutková podstata trestného činu byla jednáním naplněna. V daném případě nebude obtížné charakterizovat objekt a subjektivní stránku, nebo osobu pachatele. Složitější situace nastane při právní kvalifikaci jednání obránce, jež překročil meze krajní nouze, podle příslušné skutkové podstaty zvláštní části trestního zákona, a to konkrétně zjištění, o jaký druh zavinění půjde. Konečné rozhodnutí je velice důležité, neboť některé trestné činy, jejichž skutkové podstaty mohou být takovým jednáním, překročením krajní nouze („exces“), naplněny, se odlišují toliko druhem zavinění. V takovém případě je trestný pouze úmysl, nikoliv nedbalost.³⁵⁾

Jak vyřešit otázku, jaký druh zavinění bude určující, resp. rozhodující v případech jednání obsahujícího exces, jakou roli bude hrát pro právní posouzení, poněvadž zavinění bude třeba v takových případech vztahovat nejenom ke znakům skutkové podstaty, ale také k excesu samotnému (vnitřní vztah jednající osoby k překročení některé z podmínek krajní nouze). Zda bude tedy rozhodující zavinění k excesu, k následku nebo k obojímu.

³⁵⁾ Kuchta, J., *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, str.166.

Nalézáme tři možná řešení:^{36) 37)}

První řešení (zaviněný následek)

má jako základ tvrzení, že je *rozhodující zavinění ke způsobenému následku*, přičemž zavinění *k excesu rozhodující není*. Význam překročení mezí krajní nouze (úmyslné nebo nedbalostní) by se hodnotil toliko v posouzení činu, jako činu pro společnost nebezpečného, a tedy trestného. Tudiž byl-li *následek způsoben úmyslně*, půjde o trestný čin *úmyslný*. Byl-li *následek způsoben z nedbalosti*, půjde o trestný čin *nedbalostní*.

Při aplikaci tohoto přístupu by docházelo k tomu, že by za stejný trestný čin byl potrestán jak ten, který by překročil meze krajní nouze úmyslně (např. z pomsty), tak ten, jež překročil tyto meze z nedbalosti (např. v omylu). V tomto případě by bylo *právní posouzení stejné*, a následek neudržitelný.

Druhé řešení (zavinění překročení mezí KN)

má základ ve výroku, že je *rozhodující forma zavinění (k negativním znakům trestného činu, tj. ke znakům krajní nouze (zavinění k pozitivním znakům trestného činu nesehrávají úlohu)*. V tomto případě to znamená, překročí-li osoba meze krajní nouze úmyslně, bude odpovídat za úmyslný trestný čin. Překročí-li meze krajní nouze z nedbalosti, bude odpovědná za trestný čin nedbalostní. Rozhodující úlohu sehrává úmysl nebo nedbalost k faktu překročení mezí krajní nouze, naproti tomu k vlastnímu následku postačí zavinění jakéhokoliv druhu.

Tento přístup je stejně tak nedostačující jako přístup prvně zmiňovaný. S tím rozdílem, že nepovažuje pro právní kvalifikaci za rozhodující zavinění k následku, ale pouze zavinění k excesu, proto nedokáže uspokojivě řešit ty případy, kdy při shodném zavinění k excesu je rozdílné zavinění k následku – základnímu a kvalifikovanému (těžšímu). Další nedostatek se objeví tehdy, je-li při shodném úmyslném zavinění excesu způsoben následek jednou úmyslně a

³⁶⁾ Kuchta, J., *Nutná obrana*. I. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, str.166-169.

³⁷⁾ Vokoun, R., *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. I. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 64-69.

jednou z nedbalosti. To by pro takovou osobu znamenalo nést odpovědnost za úmyslný trestný čin, ačkoliv následek způsobila z nedbalosti.

Třetí řešení (zavinění jak následku tak excesu)

V tomto řešení se spojuje jak zavinění vlastního překročení mezí krajní nouze, tak i zavinění způsobeného následku. Jestliže jednající úmyslně překročí meze krajní nouze a úmyslně způsobí následek, bude odpovídat za úmyslný trestný čin, za nedbalostní trestný čin ponese odpovědnost v případě nedbalostního zavinění k excesu i k následku. Bez potíží tedy bude možné kvalifikovat ty případy, kdy zavinění k excesu i k následku budou stejného druhu.

Sporné se stanou však ty případy, kdy meze krajní nouze budou překročeny z nedbalosti, ale následek bude způsoben úmyslně. Jak postupovat v těchto případech. V krajní nouzi se vždy objeví úmysl způsobit nějaký následek, sic je méně závažný než ten, který hrozil. O toliko nedbalostní delikt se bude jednat, budou-li zbývající znaky skutkové podstaty alespoň touto nedbalostí zahrnuty. Totiž meze mohly být sice objektivně překročeny, ale k tomuto překročení nedošlo ani zaviněně ani z nedbalosti, tudíž jednající osoba neponese žádnou odpovědnost i přes to, že by vlastní následek byla zavinila. Stejně tak nepůjde o trestní odpovědnost v případech, kdy byly meze krajní nouze zaviněně překročeny, ale k zavinění následku nepostačují. Má se vycházet z toho, že zavinění se vztahuje jak na pozitivní znaky skutkové podstaty, tak i na negativní znaky.

2.3.3. Právní důsledky překročení mezí krajní nouze

V předcházející kapitole, kapitole 2.3.1., jsme zmínili ustanovení § 33 písm. f), které se týká polehčujících okolností souvisejících s případem odvracení nebezpečí, a které kryje v podstatě všechny případy nesplnění jakýchkoliv podmínek krajní nouze. Česká právní úprava i právní úprava většiny států zohledňuje skutečnost, že čin byl spáchán při překročení mezí (podmínek) krajní nouze s tím, že se přiklání na stranu jednající osoby (ve srovnání s jinými případy trestné činnosti), neboť by případná sankce mohla být pokládána jako příliš

přísná, a to by mohlo vést občany k tomu, aby jevíli jen pramalý zájem na aktivní účasti při odvracení nebezpečí a ochraně zájmů společnosti (viz dále).³⁸⁾

Hodnocení důsledků excesu souvisí se soudcovskou individualizací trestu, a sice ponejvíce se stupněm nebezpečnosti tohoto činu pro společnost, jež je dána konkrétní intenzitou, s kterou byly naplněny znaky skutkové podstaty trestného činu. Stupeň nebezpečnosti potom odráží okolnosti polehčující a nebo přitěžující.

Obecně polehčující okolnosti se promítají v individualizaci trestu v rámci dané trestní sazby, tzn. že může být uložen trest na úrovni speciálního minima.

Další možností zůstává ve smyslu § 40 trestního zákona, snížení trestu odnětí svobody pod zákonnou hranici. V takovém případě se přihlíží k okolnostem případu, stejně tak se hodnotí i poměry pachatele, aby uložení trestu nebylo vzhledem k těmto zjištěným okolnostem příliš tvrdé (týká se jen trestu odnětí svobody, a v případech překročení mezí krajní nouze nelze trest snížit dále pod určitou hranici (někdy nebude přicházet v úvahu ani podmíněné odsouzení), proto při použití tohoto institutu může být trest nepřiměřeně přísný.

Jinou možnost poskytuje ustanovení § 24 trestního zákona, a to upuštění od potrestání na základě pachatelovy účinné snahy po nápravě, a to za podmínek, že pachatel spáchal trestný čin menší nebezpečnosti pro společnost.

Česká právní úprava umožňuje hodnocení jednání při překročení mezí krajní nouze, aby se přihlíželo k psychickému stavu pachatele (rozrušení, strach, úlek apod.), k jeho omylu (zaviněnému či nezaviněnému), snaze odvrátit nebezpečí, ale i k jiným okolnostem, avšak soud k těmto aspektům může, ale nemusí přihlídnout.

Z hlediska právní jistoty občanů je zvýhodnění excesu krajní nouze v ustanoveních trestního zákona nutností.

³⁸⁾ Vokoun, R, Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989, str. 70-72.

3. Krajiné nouze v německém trestním právu

Krajiné nouze, tak jak je upravena v německém trestním zákoně, má dvě formy, které jsou zahrnuty pod § 34 a § 35. Ustanovení § 34 definuje krajiné nouzi jako „ospravedlňující stav nouze“, na rozdíl § 35 hovoří o „omluvitelném stavu nouze“.^{39) 40) 41)}

3.1. Ospravedlňující stav krajiné nouze (*Rechtfertigender Notstand*)

Ustanovení § 34 je v mnohém podobný našemu institutu krajiné nouze. Jeho znění je následující:

„Kdo se za přítomného, jinak neodvratitelného nebezpečí pro život, tělo, svobodu, čest, majetek nebo jiný právní statek dopustí činu, aby odvrátil nebezpečí od sebe nebo někoho jiného, nejedná protiprávně, jestliže při zvažení protichůdných zájmů, zejména dotčených právních statků a stupně jim hrozícího nebezpečí, převažuje chráněný zájem podstatně nad zájem, jemuž byla způsobena újma. To vše platí jen potud, pokud je čin přiměřeným prostředkem k odvracení nebezpečí.“

Stejně jako v případě českého institutu krajiné nouze je podmínkou vzniku stavu krajiné nouze existence nebezpečí. Komentář definuje toto nebezpečí jako zvláštní stav, při němž hrozí pravděpodobné způsobení škody.

Zákon uvádí, že nebezpečí musí být přítomné a musí hrozit aktuálně, a to zájmům, které vypočítává (jedná se o zájmy na ochraně života, „těla“, svobody, cti, majetku a jiných právních statků). V takové situaci buď újma hrozí

³⁹⁾ Dreher, E., Strafgesetzbuch mit neben Gesetze und Verordnungen. 33. neubearbeitete Auflage. München: C.H.Beck 1972, str. 324-337.

⁴⁰⁾ Trestní zákon Spolkové republiky Německo (Strafgesetzbuch – StGB), C.H.Beck: München 1993, přeložil: Oldřich Suchý, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996, str. 15-16.

⁴¹⁾ Ulsamer, G., LEXIKON DES RECHTS, Strafrecht, Strafverfahrenrecht, 2., überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Luchterhand, 1996, (§ 34 StGB, 774-776, § 35 StGB, 814-816).

bezprostředně, anebo nehrozí-li bezprostředně, lze ji odvrátit okamžitým jednáním.

Odlišný přístup má německá právní úprava v tom, že výslovně uvádí naši tzv. pomoc v nouzi („*Kdo se dopustí činu, aby odvrátil nebezpečí od sebe nebo někoho jiného, nejedná protiprávně, ...*“), avšak za splnění dalších podmínek, jimiž jsou subsidiarita a proporcionalita.

Subsidiarita je vyjádřena slovy: „*jiným způsobem neodvratitelné*“, tzn. že jednájící osoba neměla k dispozici žádný jiný prostředek, kterým by nenaplnila skutkovou podstatu (útěkem, přivoláním pomoci apod.). Má-li k však k dispozici více prostředků stejného účinku, je na něm, který z nich zvolí.

Proporcionalita se vztahuje k chráněným zájmům a k jejich střetu při odvracení hrozícího nebezpečí. Jednání takové osoby je omluvitelné, *jestliže při zvážení protichůdných zájmů, zejména dotčených právních statků a stupně jim hrozícího nebezpečí, převažuje chráněný zájem podstatně nad zájem, jemuž byla způsobena újma*. Hodnota zájmů je dána jejich pořadím, v jakém jsou uvedeny v ustanovení § 34 (život, „tělo“, čest, majetek, jiný právní statek) a zároveň stupeň trestně právní ochrany, jež je vyjádřen v intenzitě hrozícího trestu.

Stupeň nebezpečí se zkoumá, jak pro chráněný právní statek, tak pro statek ohrožený, a sice tak, že se posuzuje míra nebezpečí, stupeň předpokládané újmy.

Ospravedlnitelnost se netýká osob, jež jsou, stejně tak jako v české právní úpravě, povinny nebezpečí strpět, a případů, kdy pachatel porušil nedotknutelné právo na svobodu příslušné osoby (např. vynucením odběru krve za účelem záchrany těžce zraněného).

3.2. Omluvitelný stav nouze (*Entschuldigender Notstand*)

Znění ustanovení § 35 německého trestního zákona je následující:

„(1) Kdo se za přítomného, jinak neodvratitelného nebezpečí pro život, tělo nebo svobodu dopustí protiprávního činu, aby odvrátil nebezpečí od sebe, příbuzného nebo jiné jemu blízké osoby, jedná bez zavinění. To platí, pokud se od pachatele podle okolností, zejména protože nebezpečí sám způsobil anebo

protože byl ve zvláštním právním poměru, mohlo očekávat, že bude nebezpečí snášet; trest však může být zmírněn podle § 49 odst. 1, jestliže pachatel nebyl povinen s ohledem na zvláštní právní poměr nebezpečí snášet.

(2) Předpokládá-li pachatel při spáchání činu mylně okolnosti, které by ho podle odstavce 1 omlouvaly, je trestán jen tehdy, jestliže se mohl omylu vyhnout. Trest se zmírní podle § 49 odst. 1. “

Na rozdíl od ustanovení § 34, který upravuje všechny právní statky, ustanovení § 35 tento okruh chráněných právních statků zužuje, a sice že je výslovně vyjmenovává. Jedná se o život (resp. nebezpečí smrti), zdraví a svobodu. Tedy je zřejmé, že při ohrožení jiných právních statků je jednání podle tohoto ustanovení vyloučeno.

Dalším rozdílem oproti ustanovení § 34 je ten, že nebezpečí se musí přímo dotýkat pachatele samotného, jeho příbuzného nebo jiné osoby jemu opravdu blízké. V případě nebezpečí se pachatel ocitá ve zvláštním psychickém stavu, který je způsoben vztahem k výše vyjmenovaným osobám (např. vztah vnoučepřarodič, druh-družka apod.), proto je i tato situace pro pachatele posuzována jako hraniční.

Jednání takové osoby je protiprávní, ale pachatel jedná bez zavinění. Pokud by však chyběl subjektivní omluvitelný prvek, zanikla by omluvitelnost i přes to, že tu byly splněny všechny ostatní podmínky.

Výjimku tvoří případ, kdy pachatel sám způsobil svým jednáním nebezpečnou situaci, za předpokladu, že se dalo předvídat, že takové jednání povede ke vzniku nebezpečí

Druhý případ je dán zákonem stanovenou výjimkou, která ukládá pachateli povinnost podstoupit určité nebezpečí. Takovým právním poměrem je např. vojenská služba, povolání hasiče, policisty nebo záchranáře aj. Nebezpečí se však musí týkat výkonu této služby nebo povolání.

Ustanovení § 34 předpokládá možnost zmírnění trestu na základě ustanovení § 49 odst. 1, a to zmírnění trestu (především při neúmyslném zavinění) s přihlédnutím k psychickému stavu a ostatním okolnostem jednání. Vyňaty jsou osoby, které se nacházejí ve zvláštním právním poměru, který by naopak vinu při

selhání v kritické situaci zvyšoval. Ovšem i u těchto osob je třeba zvážit všechny okolnosti.

Odstavec druhý ustanovení § 35 počítá také se situací jednání pachatele v omylu. Rozhodující je odpověď na otázku, předpokládal-li pachatel při spáchání činu mylně okolnosti, které by jeho chování omlouvaly a nemohl se omylu vyvarovat (jedná stejně jako osoba v krizové situaci), nebo zda bylo možné se omylu vyhnout (pokud ano, pachatel bude odpovědný za úmyslný trestný čin, pokud se ovšem nejedná o nedbalostní delikt).

Z výše uvedeného vyplývá, že pokud je možné aplikovat na jednání ve stavu nouze ustanovení § 34 (ospravedlňující stav nouze), je ustanovení § 35 (omluvitelný stav nouze) vyloučeno.

3.3. Srovnání s českou právní úpravou

Na závěr této kapitoly můžeme posoudit, na kolik je německá právní úprava institutu ospravedlňujícího stavu nouze podle ustanovení § 34 a institutu omluvitelného stavu nouze podle ustanovení § 35 německého trestního zákona podobná s českou právní úpravou institutu krajní nouze (ustanovení § 14 českého trestního zákona).

Německá právní úprava institutu ospravedlňujícího stavu nouze podle ustanovení § 34 německého trestního zákona je v základech obdobná jako česká právní úprava krajní nouze, i když samozřejmě s určitými rozdíly.

Definice nebezpečí je v obou případech zaměřena na jeho samotnou existenci a jeho přímou hrozbu zájmům chráněným trestním zákonem (život, zdraví, čest, majetek). Co se týká ochrany zmíněných zájmů, v případě německé právní úpravy tzv. ospravedlnitelného stavu nouze je možné vystoupit na ochranu zájmů i třetích osob (tzv. pomoc v nouzi je v ustanovení § 34 výslovně uvedena).

U otázek subsidiarity je úprava podmínky obdobná jako v případě naší právní úpravy, jen je okruh chráněných zájmů pojat v tomto směru širě a v obecnější formě. V případě podmínek proporcionality je patrný největší rozdíl. Německá právní úprava porovnává dotčené právní statky a stupeň nebezpečí, který jim

hrozil, dále se zabývá podmínkou přiměřenosti s ohledem na prostředek použitý k odvracení nebezpečí.

Institut jako je omluvitelný stav nouze upravený v ustanovení § 35 německého trestního zákona, naše právní úprava vůbec nezná. V tomto případě je objekt nebezpečí zúžen, a to na velice úzký okruh osob (jeho, příbuzného nebo jiné jemu blízké osoby), v tomto případě a při splnění ostatních podmínek jedná tato osoba bez zavinění, sice je na jeho jednání nahlíženo jako na protiprávní. (V jistém smyslu by se dalo o institutu omluvitelného stavu nouze uvažovat jako o zvláštním druhu okolnosti vylučující protiprávnost).

4. Závěrem

Cílem mé práce bylo charakterizovat podmínky týkající se krajní nouze jako jednoho z institutů okolností vylučujících protiprávnost, jednu po druhé je popsat a rozebrat. Dále porovnat krajní nouzi s instituty německé právní úpravy, a sice s institutem ospravedlnitelného stavu nouze a institutem omluvitelného stavu nouze.

Domnívám se na základě zjištěných poznatků v práci uvedených, že současná platná právní úprava je nepříliš dostačující v tom smyslu, že pokud se má občan aktivně podílet na ochraně důležitých společenských zájmů, je třeba zvolit a stanovit jasné a přesné podmínky takového jednání, aby byl občan ochoten aktivně vystupovat v zájmu nejen svém, ale i v zájmu celé společnosti, aby měl záruky, že při svém jednání, odvraceje nebezpečí, nebude vinou výkladových nejasností trestně nebo jinak odpovědný (otázka možnosti privilegovaného postavení osob jednajících při překročení mezi krajní nouze viz níže).

V první řadě by se měly lépe specifikovat podmínky u osoby, jež má povinnost nebezpečí snášet, zda jí vůbec jednání v krajní nouzi přísluší.

Vycházejíc z německé právní úpravy, zdá se mi úprava zájmů chráněných trestním zákonem za hodnou následování, a to tak, že by zákonodárce rozdělil zájmy podle priorit na zájmy v úzkém smyslu slova (život, zdraví, majetek) a na zájmy v širším významu (ostatní právní statky). V případě ohrožení první skupiny zájmů, by zákonodárce dovolil způsobení stejného následku jako toho, co hrozil. Následek, který by byl způsoben při odvracení nebezpečí hrozící druhé skupině zájmů, by zákonodárce vyžadoval, aby nebyl stejně nebo ještě závažnější (současná právní úprava krajní nouze, podmínka proporcionality).

Otázkou zůstává překročení mezi krajní nouze, tzv. excesu, zda takové jednání privilegovat, a to vytvořením samostatných skutkových podstat, nebo jako v případě omluvitelného stavu nouze v německém trestním právu (§ 49 odst. 1), zakotvením mimořádného snížení trestu.

Resümee

Das Thema, mit dem ich beschäftigt, lautet „Notstand als der die Rechtswidrigkeit ausschließende Umstand“. Ich befasse mich in dieser Arbeit mit den Bedingungen und ausgewählten Problemen des Notstandsinstitutes.

Der Notstand ist die Kollision der Rechtsnorm und der von ihnen festgesetzten Pflichten gestellt, wenn eine Pflicht nur durch die Schädigung einer anderen Pflicht erfüllt werden kann. Im Notstand sind die Rechtswidrigkeit und auch die Tatgefährlichkeit für die Gesellschaft ausgeschlossen.

Die Bedingungen des Notstandes werden nach den geltenden Rechtsvorschriften folgenderweise festgelegt:

1. Die direkt drohende den durch das Strafgesetzbuch geschützte Interesse Gefährlichkeit.

Die Gefährlichkeit ist ein von der Schädigung drohender Zustand, der verschiedenartig hervorgerufen werden kann. Die Quellen von der Gefährlichkeit können die Naturkräften, die Technischemängel und die gefährliche menschliche Handlung sein.

2. Die Gefährlichkeit muss das durch das Strafgesetzbuch geschützte Interesse bedrohen.

Die zur Notstandtat berechnigte Person ist grundsätzlich jede Person, also auch die Person, deren Interessen im konkreten Falle nicht bedroht werden (die Hilfe im Notstand). Die Gefährlichkeit muss direkt und unmittelbar droht.

3. Die Subsidiarität der Handlung im Notstand

Die Bedingung des Notstandes ist die Unmöglichkeit die Gefährlichkeit unter vorgegebenen Umständen auf einen anderen Art zu ablenken. Wenn eine Möglichkeit, die Gefährlichkeit sich zu entziehen existiert (z.B. Flucht), muss diese Möglichkeit benützen werden.

Also nach dem Subsidiaritätsprinzip, wenn eine Lösung besteht, die die Gefährlichkeit ohne Schaden ablenkt muss benützen werden, aber wenn diese Lösung nicht besteht, muss der Bedrohenden den Art, der die niedrigsten Schaden stift, nicht wählen, doch muss er die Bedingung erfüllen, dass die entstandenen Folgen weniger erhebliche als die drohenden Folgen sein müssen.

4. Die Proportionalität der Folgen

Die bei der Ablenkung der Gefährlichkeit gestifteten Folgen darf nicht so erhebliche oder noch erheblichste als die drohenden Folgen. Das geschützte Interesse und das geopfertete Interesse werden verglichen. Der Notstand ist ausgeschlossen, wenn die stiftenden Folgen ebenso erhebliche oder noch erheblichste als die drohenden Folgen sind. Die Bedeutung dieser Folgen ist es notwendig in jedem Fall konkret beurteilen, dabei ist es notwendig die Wichtigkeit des betroffenen Interesses und auch die Intensität der Beschädigung berücksichtigen.

5. Straflos ist nicht die Person, die die Gefährlichkeit zu dulden verpflichtet ist (z.B. der Soldat, der Arzt, der Feuermann, der Polizist).

Wenn der Bedrohende die Gefährlichkeit zu dulden verpflichtet ist, ist nicht einmal die Hilfe im Notstand zulässig. Wenn die Bedingungen des Notstandes nicht eingehalten werden, werden die entlastenden Umstände gemäß § 33 f) StGB benutzt.

Seznam literatury a dalších pramenů:

a) Právní předpisy a komentáře:

1. Zákon č. 140/1960 Sb., *trestní zákon*, v platném znění.
2. Zákon č. 219/1999 Sb., *o ozbrojených silách České republiky*, v platném znění.
3. Zákon č. 13/1993 Sb., *celní zákon*, v platném znění.
4. Zákon č. 283/1991 Sb., *o Policii České republiky*, v platném znění.
5. Zákon č. 553/1992 Sb., *o obecní policii*, v platném znění.
6. Zákon č. 555/1992 Sb., *o Vězeňské a justiční strážích České republiky*, v platném znění.
7. Zákon č. 154/1994 Sb., *o BIS ČR*, v platném znění.
8. Šámal, P, Purý, F., Rizman, S., *Trestní zákon: komentář. I. a II. díl*, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004. ISBN 80-7179-896-7.
9. Šámal, Král, Baxa, Purý, *Trestní řád: komentář, I. a II. Díl*. 4. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2002.
10. Jelínek, J., Sovák, Z., *Trestní zákon a trestní řád. Úplné znění*. 18. aktualizované vydání, Praha: Linde, 2002. ISBN 80-7201-366-1.
11. Zákon č. 1/1993 Sb., *Ústava České republiky*, v platném znění.
12. Zákon č. 2/1993 Sb., *Listina základních práv a svobod*, v platném znění.

b) České učebnice a učební pomůcky:

1. Jelínek, J. a kol., *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 1. vydání, Praha: Linde, 2005. ISBN 80-7201-533-8.
2. Jelínek, J. a kol., *Trestní právo procesní*. Aktualizované vydání, Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-86432-20-3.
3. Novotný, O., Dolenský, a., Jelínek, J., Vanduchová, M., *Trestní právo hmotné, I. Obecná část*. 3. přepracované vydání, Praha: Codex, 1997. ISBN 80-85963-24-8.
4. Novotný, O., Dolenský, a., Jelínek, J., Vanduchová, M., *Trestní právo hmotné, II. Zvláštní část*. 3. přepracované vydání, Praha: Codex, 1997. ISBN 80-85963-24-8.

5. Kuchta, J., *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999.
6. Vokoun, R., *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: AUCI, 1989.

c) Monografie, sborníky, monografické stati:

1. Kuchta, J., *K problematice přiměřenosti jednání v nutné obraně v českém trestním právu*, Právní obzor, 1998.

d) Zahraniční učebnice a komentáře:

1. Dreher, E., *Strafgesetzbuch mit neben Gesetze und Verordnungen*. 33. neubearbeitete Auflage. München: C.H.Beck 1972.
2. Blei, H., *Strafrecht – Allgemeiner Teil, Prüfe dein Wissen, Rechtsfälle in Frage und Antwort*. 11. Auflage. München: C.H.Beck, 1992.
3. Ulsamer, G., *LEXIKON DES RECHTS, Strafrecht, Strafverfahrenrecht*, 2. überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Luchterhand, 1996.
4. *Trestní zákon Spolkové republiky Německo (Strafgesetzbuch – StGB)*, C.H.Beck: München 1993, přeložil: Oldřich Suchý, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996.

e) Judikáty:

1. 26/6 k § 13 TZ. Jelínek, J., Sovák, Z.: *Trestní zákon a trestní řád*, Poznámkové vydání s judikaturou, 19. vydání, Praha:Linde, 2003.
2. R 19/1968-III. Šámal, P, Purý, F., Rizman, S., *Trestní zákon: komentář. I. a II. díl*, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str. 135.
3. R 4532/1932. Šámal, P, Purý, F., Rizman, S., *Trestní zákon: komentář. I. a II. díl*, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str. 135.